

Fütûhât-ı Mekkiyye Okumaları-1

Koordinatör: Prof. Dr. Ekrem Demirli

06.02.2017

Değerlendiren: Gökhan Orhan

Klasik Düşünce Okulu'nda İslam nazari mirasının klasik metinler üzerinden okunup değerlendirilmesi çerçevesinde yeni bir çalışmaya daha başlandı. Özeldir tasavvuf kaynaklı İslam metafiziğinin ama genel itibariyle klasik metafizik düşüncenin en önemli metinlerinden biri olan Muhyiddin İbnü'l Arabî'nin(ö.1240) *Fütûhât-ı Mekkiyye* adlı eseri Ekrem Demirli koordinatörlüğünde haftalık periyotlarla okutulacaktır. Ekrem Demirli hoca ilk derste İbn Arabî'nin İslam düşünce geleneğinde işgal ettiği yeri kaba hatlarıyla belirleyip daha sonra metin üzerinden ilerleyerek dersi sürdürmüştür.

İslam düşüncesinin en önemli isimlerinden biri olan ve öğrencisi Sadreddin Konevi(ö.1274) ile birlikte tasavvuf metafiziğinin kurucusu sayılan İbn Arabî,şeyh-i ekber sıfatıyla çokça hürmet edilen isimlerden biri olmuştur. Lakin İbn Arabî'nin bilinmesi kendisine gösterilen hürmetin epey gerisinde kalarak ciddi bir ilgiden yoksun kalmıştır. Ekrem Demirli hoca İbn Arabî'nin ardında güçlü bir şarihler geleneğinin oluşmamasını buna delil olarak göstermiştir. Ancak İbn Arabî'nin ciddi bir şekilde mütalaa edilip tahkik edilmesinin önündeki engellerden biri de genel itibariyle tasavvufa dair sahip olunan "zevk işidir", "kâl ilmi değil hâl ilmidir" şeklindeki tasavvufun bir din bilimi olmasını perdeleyen yanılsamalarıdır. Bu durum özellikle günümüzde yaygın bir şekilde karşılaştığımız bir problem olarak önümüzde durmaktadır. Bundan ötürü İbn Arabî'nin İslam düşünce geleneği içerisinde yapmaya çalıştığı tam olarak anlaşılammış ve dolayısıyla değerlendirilememiştir.

İbn Arabî-Konevi metafiziği klasik Aristotelyen metafiziği devralarak dini düşünce içerisinde bunun yerinin ne olduğunu sorgulamaya çalışmışlardır. Aslında daha önce dini düşünce içerisinde Gazali tarafından bu yapılmaya çalışılmış ve metafizik, tutarsızlıkla nitelenip dini düşüncenin dışına itilmiştir. İbn Arabî ve Konevi elinde ise bu mesele yeniden ele alınmış ama bu sefer dini düşünce içerisinde metafiziğin inşası gerçekleştirilmiştir. Yani İbn Arabî ve Konevi vasıtasıyla Sünnî düşüncenin Grek kaynaklı metafiziğe cevabı yine metafizik içerisinden verilmeye çalışılmıştır. Ekrem Demirli hoca ayrıca İbn Arabî-Konevi metafiziğinde diğer metafizik geleneklerinden farklı olarak konuların salt tümel bir şekilde değil pek çok tikele taallukunda ele alındığını bundan ötürü de metafiziğin bizzat gündelik hayat bağlamında değerlendirilme imkanına kavuştuğunu söylemiştir.

Hoca böyle bir girişten sonra metne geçmiş ve girişin ilk cümlesinden itibaren belirli pasajlarla kitabı kritik etmeye başlamıştır. İbn Arabî girişteki hamdele kısmına şöyle başlamıştır: "Hamd eşyayı yokluktan ve yokluğun yokluğundan var etmiştir." İbn Arabî'nin düşüncesi için kullanılan *vahdet-i vücud* geleneğinde bu cümle çokönemli bir noktada durmaktadır. Zira vahdet-i vücudun iki temel önermesini bir arada barındırarak bir nevi bu geleneği özetlemektedir. Esasında bu cümlede geçen "yokluktan" ve yokluğun yokluğundan" ibareleri iki farklı modal durumu değil, iki yöne sahip tek bir durumu göstermektedir. İbn Arabî düşüncesinde bu tarz paradokslarla çok sık karşılaşılacağını ifade eden Demirli hoca, bu paradoksların doğru bir şekilde anlaşılammaması halinde İbn Arabî'nin ehemmiyetinin buhar olacağını ve salt bir edip gibi algılanacağı tehlikesine işaret etmiştir. Dolayısıyla bu cümlelerin tefsiri ve tahlili bizim için üzerinde durulması gereken bir durum teşkil etmektedir. Cümlede geçen *yokluğun yokluğu* metnin ilerleyen kısımlarında İbn Arabî'nin kendisi tarafından *varlık* olarak tarif edilmiştir. Buradan hareketle cümleyi şöyle toparlamak mümkün: "Hamd eşyayı yokluktan ve varlıktan....." Ama dediğimiz gibi buradaki ibareyi tek bir durumu anlatan tek bir kavram gibi anlamak gerekir,*yok-var* gibi mesela. Burada kastedilen eşyanın salt yokluktan var edilmesinin anlamsız olduğu, ilkesel olarak eşyanın bir yerde olması gerekir ki bu da Allah'ın ilmidir. Burası İbn Arabî düşüncesinin temel kavramlarından biri olan *ayan-ı sabite* ile karşılaşılan ilk ciddi yerlerden biridir. Ekrem Demirli hoca bu noktadan sonra vahdet-i vücud düşüncesinin olmazsa olmazı *sine qua non-* olan iki temel önermesinin olduğunu dile getirdi: *i) Cenab-ı Hakk vücûd-u mutlak*tır. *ii) Eşyanın hakikati Tanrı'nın bilgisinde sabittir-el-ayan es-sabite fi'l ilmi'l-ilahi-*. Bu iki önerme üzerinde ilerleyen derslerde daha detaylı bir şekilde durulacaktır şimdilik ilk önermede geçen Tanrı'nın vücud olmasının kelamda ve diğer disiplinlerde ele alındığı şekliyle sıfat şeklindeki vücuttan ayrı olduğu ve İbn Arabî düşüncesinin temel kalkış noktasını teşkil ettiğini söylemekle yetinelim.

Ayrıca sıklıkla kullanılan *ayan-ı sabite* kavramının da "*fi'l ilmi'l-ilahi-Allah'ın bilgisinde*" bağlamında anlaşılması gerektiği Ekrem hoca tarafından ısrarla vurgulanan noktalardan biridir. Burada dile getirmemiz gerekir ki *fi'l ilmi'l-ilahide* yer aldığı şekliyle *ayan-ı sabite* yani eşyanın ilkesi Platoncu-Aristotelesçi metafiziğin *idea-kendinde varlık* anlayışından çok temel bir şekilde ayrılmaktadır. Zira İbn Arabi eşyanın ilkesini kendinde bir varlığa sahip olan değil ancak Tanrı'nın ilminde yer alması bakımından ele almaktadır. Halbuki Platon ve kısmen de olsa Aristoteles ideayı kendinde bir varlığı olan "Tanrı" şeklinde değerlendirmedirler. Giriş cümlesinde geçen *yokluk* ve *yokluğun yokluğu* ibaresi aslında tam da *ayan-ı sabitenin* tarifini vermektedir: Eşya kendisi bakımından yok Tanrı'nın bilgisinde bulunmak bakımından vardır. Dikkat edileceği üzere *ayan-ı sabite* eşyanın kıdemi problemine yol açmaktadır ki bu husus daha sonraları çokça tartışılan konulardan biri olmuştur.

Bu minvalde İbn Arabi düşüncesinde kıdem problemi ile karşılaştığımız noktalardan başka birisi de İbn Arabi ıstılahında önemli bir yer tutan eşya için kelime denilip denilemeyeceğidir. İmam Eşari eşyaya kelime denilmesi halinde yaratılmışlarda kadimliğin söz konusu olacağını- zira kelime Kuran'dır Kuran da kadimdir- bundan dolayı da eşyaya kelime denemeyeceğini söylemiştir. İbn Arabi ise eşyanın ilkesi bakımından Tanrı'da olan bir şey olduğunu söyleyerek bu bakımdan alemin kadim olduğunu söylemektedir. Dolayısıyla İbn Arabi tüm yaratılmışlara kelime denmesinde bir problem olmadığını söylemiştir. Ayrıca İbn Arabi aleme dolayısıyla tüm insanlığa kelime diyerek Hıristiyanların Hz. İsa'ya atfettikleri ayrıcalığı ortadan kaldırmıştır.

Ekrem Demirli hoca dersin ilerleyen bölümlerinde yine metin üzerinden Tanrı'nın İbn Arabi düşüncesinde nasıl bir yer işgal ettiğini göstermesi bakımından önemli çıkarımlarda bulunmuştur. Genel olarak hem felsefi ilimlerden metafizikte hem de din bilimlerinde alemden hareketle Tanrı'ya varılır. Ekrem hoca burada tasavvufun ayrı bir yerde durduğunu söylemiş ve şunu demiştir: "*Tasavvuftümevarımsal dilin yerine tüm dengelimsel dili inşa eden tek disiplindir.*" Tam bu nokta İbn Arabi-Konevi çizgisinin Tanrı-alem ilişkisini yukarıda dile getirdiğimiz disiplinlerden farklı bir noktada değerlendirdiği kritik bir noktadır. Tasavvufta ve özellikle de İbn Arabi-Konevi çizgisinde Tanrı, alemden hareketle yapılan akıl yürütmeler dolayısıyla ulaşılan bir netice değil akıl yürütmeyi ve alemi mümkün kılan üst teorik ilkedir. Vahdet-i vücud geleneğinde Tanrı'nın varlığı kabul edilir daha sonra alem düşünülür, düşünce mümkün olur. İbn Arabi düşüncesinde Tanrı'nın varlığı bir kabul olarak alınır ve dolayısıyla ispata konu olmaz. Bu bakımdan İbn Arabi'de düşünce tam manasıyla *teosentrik* yani Tanrı merkezli bir niteliğe sahip olmaktadır. Bu haliyle özellikle modern düşüncenin özne merkezli düşüncesinden ayrılmaktadır, yani *düşünüyorum öyleyse varım* mottosu İbn Arabi'de *Tanrı var o halde varım* şeklinde yer alır.

Derste son olarak ele alınan konulardan birisi de alemdaki çokluğun İbn Arabi düşüncesinde nasıl açıklandığıdır. İbn Arabi alemden yer alan çokluğun Tanrı'nın esmasının farklılığından kaynaklandığını söyler. Derste bunun üzerinde kısaca duruldu zira ilerleyen oturumlarda bu nokta üzerinde ziyadesiyle durulacaktır.

Fütûhat-ı Mekkiyye okumasının ilk oturumu genel olarak bu çerçevede hitama erdirilmiştir.